

ספרות הילדים העברית

ביידא עבאס עלי

אוניברסיטת בגדד – פקולטת השפות

מחלקת השפה העברית

ادب الاطفال العبري (مقال مراجعة)

م. بيداء عباس علي

جامعة بغداد / كلية اللغات قسم اللغة العبرية

Hebrew Children's Literature (Review Article)

Baydaa abbas ali

University of Baghdad / collage of languages / Hebrew department

bbaydaaabbas@colang.uobaghdad.edu.iq

Abstract

Hebrew literature, in all its forms, has not presented a single model for children's literature. The diversity of themes and approaches has resulted in a rich array of objectives, goals, and motivations. Literary genres, both poetry and prose, have also diversified. Children's literature has addressed numerous topics, including education and moral instruction, critiques of teaching methods, emphasis on children's rights and the need to consider their psychological well-being, and the portrayal of the Arab individual—whether girl, man, or even child—compared to the Hebrew, Israeli, or Jewish child, depending on the study under discussion. Furthermore, some Zionist perspectives have been subtly embedded, either through historical references or by highlighting certain behaviors and qualities that Jews should possess, instilling these in the child's mind and heart through stories or songs. While a comprehensive list is impossible, several examples can be highlighted to illustrate the trends and development of this literature in both form and content. The language of presentation has also varied depending on the literary material, whether poetry or prose, and the target audience. This genre has witnessed significant growth. The literature includes a number of studies that the Arab researcher has examined and reviewed, whether they are research papers, theses, or books, so that the Arab reader can understand this type of literature and determine the essence of what is presented from Hebrew literature, whether it is modern, medieval, or even ancient.

Keywords: Modern Hebrew literature, Hebrew children's literature, Arab-Israeli conflict.

ملخص البحث

لم يعرض الأدب العبري بكافة أنواعه شكل واحد لأدب الطفل، إذ تنوعت الموضوعات والاتجاهات ما جعل الأهداف التي يستعرضها هذا النوع من الأدب غزيرة الاتجاهات والأهداف، والدوافع، تنوعت الأجناس الأدبية شعراً ونثراً، إذ تناول أدب الطفل موضوعات كثيرة منها على سبيل المثال التربية والوعظ، وانتقاد وسائل التعلم، والتأكيد على حقوق الطفل وضرورة مراعاة نفسيته، وصورة الشخص العبري، سواء فتاة أو رجل أو حتى أطفال، ومقارنتها بالطفل العبري أو الإسرائيلي أو اليهودي بحسب الدراسة محل النقاش والعرض، بالإضافة إلى بث بعض الاتجاهات الصهيونية في ثنايا ذلك، إما بالرجوع إلى التاريخ أو التأكيد على بعض السلوكيات والصفات التي ينبغي على اليهودي التحلي بها، وبثها في عقل الطفل ووجدانه في صورة الحكاية أو الأنشودة، ولا يتسع المجال لحصرها جميعاً، ولكن يمكننا الإشارة إلى عدد منها للتأكيد على اتجاهات هذا الأدب وتطوره من حيث الشكل والمضمون، كما اختلفت لغة العرض بحسب المادة الأدبية سواء كانت شعراً أو نثراً، كذلك بحسب الفئة المستهدفة التي يتم التوجيه الأدب لها لتحقيق المرجو، وشهد هذا النوع من الأدب عددًا من الدراسات والتي تناولها الباحث العربي، واستعرضها سواء كانت بحثاً أو رسالة أو كتاباً، ليقف القارئ العربي على هذا النوع من الأدب ويحدد جوهر المعروض من الأدب العبري سواء كان حديثاً أو وسيطاً أو حتى قديماً. كلمات مفتاحية : الادب العبري الحديث ، ادب الطفل العبري، الصراع العربي الاسرائيلي.

תקציר

הספרות העברית מכל הסוגים לא הציגה צורה אחת של ספרות ילדים, שכן הנושאים והמגמות השתנו, מה שהפך את המטרות שנסקרו על ידי ספרות מסוג זה מלאות במגמות, מטרות ומניעים. ז'אנרים ספרותיים מגוונים בשירה ובפרוזה, שכן ספרות הילדים עסקה בנושאים רבים, כולל, למשל, חינוך והטפה, ביקורת על אמצעי המידה, הדגשת זכויות הילד והצורך לקחת בחשבון את נפשו, ואת דמותו של העברי, בין אם ילדה, גבר או אפילו ילדים, והשוואתה לילד העברי, הישראלי או היהודי על פי המחקר הנדון וההצגה, בנוסף להציג כמה מגמות ציוניות בתוכה. זאת, בין אם על ידי התייחסות להיסטוריה ובין אם על ידי הדגשת חלק מההתנהגויות והאיכויות שצריכות להיות ליהודי, ושידורם במוחו ובמצפנו של הילד בצורה של סיפור או שיר, ואין מקום להגביל את כולם, אך אנו יכולים להתייחס למספר מהם כדי להדגיש את המגמות של ספרות זו ואת התפתחותה במונחים של צורה ותוכן, ושפת המצגת השתנתה בהתאם לחומר הספרותי, בין אם שירה או פרוזה, כמו גם על פי קבוצת היעד שעבורה מכוונת הספרות להשיג את הרצוי, וסוג זה של ספרות היה עד למספר מחקרים שהחוקר הערבי עסק בהם, והציג אותה האם מדובר במחקר או מכתב או ספר, כך שהקורא הערבי יעמוד על סוג זה של ספרות ויקבע את מהות הצגת הספרות העברית, בין אם מודרנית, בינונית או אפילו עתיקה.

הקדמה

לימוד ספרות עם מסוים הוא לימוד ספרותי אמנותי המשקף את מציאות העם הזה, ומסייע לנו לחשוף את תוכנו, משום שהספרות מכילה אומנויות ואמצעים רבים המסייעים לסופר לבטא מציאות זו על פוזיטיביותה ושלימותה, אך כשמדברים על ספרות עברית, זה נראה שונה לחלוטין, משום שספרות זו רוויה מתחילתה ברעיונות התנועה הציונית הגזענית, וכי הסופרים העבריים שאימצו וקידמו רעיונות אלה אינם יכולים לצאת מכור ההיתוך של העקרונות הגזעניים שמושכים התנועה הציונית, וקראו להישגיהם מבלי לשים לב לשום אמצעי. בהקשר זה אומר המשורר העברי יהודה עמיחי: "בארצנו אנחנו יכולים רק לכתוב שירה פוליטית, שירת אהבה, יש לנו גם שירה פוליטית 1". סופרים כאלה, אינם יכולים לתרגם רק את רגשותיהם למה שהוכנס לתוכם ילדים וחונכו צעירים ומתורגלים על ידי זקנים. ספרות בכלל היא תהליך מתמשך, ומה שהסופרים העבריים ביטאו בשלב מוקדם יותר של הספרות העברית על החברה הישראלית הוא מה שהספרות הישראלית העכשווית מבטאת כיום. הנושאים העיקריים דומים, אך אמצעי הביטוי שונים.

אם הספרות חשובה כל כך להכיר את הערכים, התכונות וההתנהגויות של חברות, ושהיא מייצגת את אחד המסמכים החשובים ביותר שניתן לסמוך עליו בחילוף מידע על התצורות האזוטוריות בחברה, שלעתים קרובות קשה לפקח עליו באמצעות מקורות ידע ישירים אחרים מכתבים פוליטיים, חברתיים, פילוסופיים וכדומה. אין ספק שמחקרים רציניים של חלקים מהספרות העברית הזו מודיעים לנו על עובדות החברה, ומקרבים אותנו למיתרים העדינים שבאמצעותם אנו יכולים להציג את מוזיקת הנגד החושפת את ההתפוררות ממנה סובלת החברה הישראלית, לא משנה עד כמה הכיסוי החיצוני נראה לנו מוצק ומגובש. 2

מחקרים קודמים:

למרות חשיבותה של ספרות הילדים העברית ושל קורס התגבשות ובניית המנטליות הישראלית, אין בספרייה הערבית מחקרים אקדמיים רבים בנושא זה, אך קיימות יצירות ספרותיות ערביות שעסקו בנושא ספרות הילדים העברית, אנו זוכרים למשל:

1- שימוש הביוגרפיה של נלסון מנדלה בספרות הילדים העברית החדשה, הרומן של מנדלה, תמר וראייתי זהבי כמודל, על ידי החוקר ריהאם סייד עטיה, הכנס הבינלאומי השנתי של המחלקה לשפות מזרחיות וספרות 2020. סיכום.

בו סקרה החוקרת ד"ר ריהאם סייד עטיה את חקר הביוגרפיה של מנדלה, שנכתבה על ידי סופרת ישראלית שנהפכה מאוטוביוגרפיה לביוגרפיה הטרוסקוואלית ע"י הסופרת תמר ודמיונה לגיבוש נרטיב שלם על חייו המחולקים לפרקים. משמעות המחקר היא זיהוי הסיבות לגישה זו בספרות הילדים העברית החדשה, וכיצד אישיות ידועה זו השתמשה בצורה ובתוכן בספרות זו, ובכך בנוחות האמונות, הרעיונות והערכים המוטמקים במנטליות של הילד הישראלי מאז ילדותו. היא משכה את תשומת לבו של החוקר לעמוד בספרות של הילד העברי על הדמות הספציפית הזו ועל המניעים והביטויים שלה, במיוחד מכיוון שהרומן פורסם לאחרונה בשנת 2014 כדי להציג מספר רעיונות שהמחבר רצה שיהיו מסרים המופנים לילד בשלב העכשווי של הספרות העברית, וכדאי לדעת שההבדל בין מותו של מנדלה בדצמבר 2013 לבין פרסום הרומן בשנת 2014 אינו הבדל גדול, מה שמעיד על כך שהמחבר הציג את הביוגרפיה שלו מיד לאחר מותו, ולא עיכב הרבה מההליך הזה, מה שמגביר את התלהבות לקריאה משכתבה על הדמות הזו, ואיך אופיינה אותה ושימשה את אירועי האוטוביוגרפיה שלה? עם איזה מניע הומניטרי או ציוני? ולמה הפנית אותו במיוחד לילד? אילו הודעות היא רצתה לשלוח? ובאילו אמצעים אמנותיים פעלה בקריינות שלה של התכנים שהוצגו? הרומן זכה בפרס אנדרסון לספרות ילדים בשנת 2016.

התוצאות והממצאים החשובים ביותר של החוקר היו כדלקמן:-

- הכותבת הסתמכה על הביוגרפיה של מנדלה ברוב אירועי הרומן, אך פעלה בנוסף ובמחדלים בכמה אירועים אחרים, והוסיפה לביוגרפיה דמויות והשמיטן אחרות, כמו גם הגזימה בהשפעתן של כמה דמויות יהודיות בחייו ובמאבקו של מנדלה.

2 - הכותבת פנתה לילד בשפה פשוטה שהוא מבין, והיו לה כמה הודעות שרצתה להחדיר בתודעתו ובמצפנו.

3 - הכותבת הציגה היבט של החיים בדרום אפריקה וחלק מהמנהגים, המסורות והמנהגים היומיומיים.

4 - הכותבת הדגישה את הגזענות הנתעבת שחווים השחורים בדרום אפריקה והדגישה את גבורתו של העם הזה ואת המצוינות של מנהיגיו ומאבקים.

5 - לביוגרפיה הספרותית היו כמה מניעים אנושיים שלא ניתן להתעלם מהם בביוגרפיה מלאה בדרשות.

6 - לגישה הספרותית היו מניעים דתיים וציוניים שעלו בחזקה בהגזמה בהשפעת הדמויות היהודיות בחייו של מנדלה, שחלקם היו אמיתיים ואחרים מפוברקים, ובהתעלמות מאחרים בביוגרפיה שלו, ואף בהתעלמות מההתייחסות לטקס טבילתו של מנדלה על מנת להתעלם מהאזכור של דתו, ולא התייחסו לאף אחת מהדמויות האחרות על פי דתם למעט הדמויות היהודיות.

- 7 - לטיפול של הסופרת בביוגרפיה ברומן שלה היו כמה מניעים פמיניסטיים במטרה לבסס את התפקיד הפמיניסטי בחיי המנהיגים.
8 - הכותבת השתמשה במספר אמצעים בהצגת התוכן, כולל שימוש בדיאלוג, נרטיב, אלמנטים לשוניים, והסגנון הפשוט שהוא ישיר ומפורש יותר, פחות מטאפורי, ורמז למהירות העברת הרעיון והפשטות לקרב אותו למוחו של הילד, מטרת הרומן.
9 - שפת המצגת של הכותבת התאפיינה במספר מאפיינים סגנוניים ואמנותיים, והיא אימצה את הסגנון הריאליסטי הסאטירי לעיתים.
10 - הכותבת הצליחה להשתמש בספים טקסטואליים כדי להביע קונטראציות חזקות כאמצעי להצגת תוכן
2- הנערה הפלסטינית בספרות נוער עברית, עבודת הגמר, מוחמד עלי ווזן, אוניברסיטת מנסורה, 2020

תקציר

החוקר בחר בשני מודלים ספרותיים עבריים שונים, שאחד מהם הוא רומן בשם "נדיה" של הסופרת הישראלית ג'לילה רון ויידר וסיפור בשם "זיינב...הילדה מהמדבר" של הסופרת עמליא עינאת היא עובדת לדוגמה, ושתי היצירות הספרותיות שייכות לספרות של הילד העברי העכשווי, שבאמצעותה נחשוף את זיוף הטענות הישראליות כי מדובר במדינה דמוקרטית ונפקה על תופעת הגזענות המיושמת באופן שיטתי נגד העם הפלסטיני, במיוחד בנות, אשר באמצעות סיפוריהן של נדיה וזיינב, שתי הבנות הפלסטיניות יחשפו את הפשעים וההפרות של המוסד הישראלי, באמצעות תיעוד ספרותי, העבודה מחלוקת לחמשה פרקים. והיא דנה בכמה השערות, כולל:

(א) הצגת ספרות הילד העברי והשפעתה על הנוער הישראלי בחברה.

(ב) השתקפות דמותה של הנערה הערבית בספרות העברית באמצעות המציאות האמיתית שלה בחברה הישראלית.

ג - שופך אור על הסכסוך בתוך החברה הישראלית בין ערבים ליהודים לאור כישלונה של מדיניות הדו - קיום הישראלית המבוססת על גזענות ויהירות.

ד - בירור בעיית הזהות בישראל על ידי הצגת הרומן "נדיה" והסיפור "זיינב".

(ה) בירור חלוקת הערבים עצמם על דמותה של הנערה הערבית וקבלתם או דחייתם של השתלבותה וחינוכה בחברה הישראלית.

(ו) הדגשת התכנים הפוליטיים והחברתיים החשובים ביותר באמצעות המודלים הספרותיים העבריים הנלמדים, בנוסף לניתוח מרכיבי הבנייה האמנותית בהם.

העבודה גם ענתה על כמה שאלות כגון:-

א - מדוע החברה הישראלית חיה עם קונפליקט פסיכולוגי ותחושה של חוסר אונים תמידי וצורך בסכסוך זה?

ב - כיצד הציגו המודלים הספרותיים הנלמדים את המדיניות הישראלית להתמודדות עם ערבים בחברה הישראלית?

ג- האם הבדואים יכולים לדור בכפיפה אחת בתוך החברה הישראלית כראג? והאם הקהילה באמת מקבלת אותם?

- מגמות אידיאולוגיות בספרות ילדים עברית עכשווית: ד"ר צנעא עבדלטיף, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת עין שמס, 1992.

3 - ניתוח אינטלקטואלי ואידיאולוגי של ספרות הילדים העברית, עיון בסיפור הקצר של תמרה בורג'ומן בתקופה שבין 1975 - 2000/ איברהם פאוזי מוחמד, הפקולטה לאמנויות, אוניברסיטת סוהאג 2010.

עין שמס, 1992.

תקציר העבודה

החוקר עסק במספר סיפורים קצרים של הסופרת תמרה ברגמן במשך 25 שנות חייה הספרותיות מ-1975 עד 2000. בעבודתו, ניתח איבראדה פאוזי את כל המאפיינים האידיאולוגיים והאינטלקטואליים שהסופרת תמרה ניסתה להחדיר בעבודותיה ובסיפורים שלה, בין אם קצרים ובין אם ארוכים, המכוונים לילד. העבודה הגיעה למסקנה שסוג זה של ספרות החדיר בכוונה כמה רעיונות ציוניים בילדים, כגון שנאת האחר, שנאת ערבים, והחדרת עליונות באותו יהודי מגיל צעיר, והעבירה אותם מדור לדור. היא הגיעה למסקנה שהספרות המשיכה את מסריה בעיצוב האישיות הישראלית והיהודית, במיוחד בטיפוח תחושת עליונות על הערבים, משום שרוב עבודותיה הגיעו לאחר תקופה שבה ישראל השיגה ניצחון על הערבים בשנת 1967, אם כי היא החלה לכתוב בסוג זה לאחר תבוסתה של ישראל במלחמת אוקטובר 1973, אך היא התעלמה בכוונה מתבוסת ישראל במלחמה זו ושתלה ערכים של ניצחון והגדלה בקרב הילדים באמצעות הצגת טיפוסים אמיצים וגיבורים אצל הישראלים והיהודים בכלל.

4 - הערבי בספרות ילדים עברית: ד"ר יונס עמר וגאנם מזאל, פרסומי מרכז המחקר המדעי הפלסטיני, ינואר 1989

סיכום הספר

המחברים סקרו ב-6 סעיפים את דמותו של הערבי בספרות ילדים עברית, והספר סיכם לאחר שהציג את הדוגמאות של הערבי בספרות ילדים עברית למסר המופנה לציבור הערבי כי סופרים ערבים לא צריכים להחליק לאותה שקופית שסופרים יהודים ועבריים לקחו בהעברת מסרים שגויים, ושיתלתם בצעירים, כך שקללת עמיהם לא תיפול עליהם, כפי שמתארים המחברים, שכן הספרות העברית, ובמיוחד סוג ספרות הילדים, גרמה לשורשי השנאה לערבים וחוסר הקבלה והפחד שלהם מהם כל הזמן. הכותב ייחס את המכתבים היהודיים הספרותיים האלה למקרא עצמה, שמקורם בסוגיה זו בליבם של כולם, במיוחד סופרים יהודים, שכן הוא הזניח את מעמדו של אדוננו ישמעאל ושתל עליונות לאדוננו יצחק ולצאצאיו אחריו. הכותבים עקבו אחר גישתו ושידורו ביצירותיהם הספרותיות את המכתבים האלה בצורות ספרותיות שונות. הספרות העברית העתיקה הנובעת מהתנ"ך המשיכה לשתול את נטיית העליונות ולהפוך את הערבים לנחותים. צאצאיו של עשיו ובניו האדומים הוזנחו, בדיוק כפי שקרה עם צאצאי ישמעאל. בתמורה, הם היו גבוהים יותר מיעקב וצאצאצאצאיו. כך, הכותבים הלכו בעקבות אותה הגישה והצורה. זה מה שהספר עסק בו בנרטיב ובפירוט בהצגת מודלים ספרותיים שונים של ספרות ילדים.

5 - זלט, אחמד, השפעות אידיאולוגיות בספרות הילד העברי: גישה הרמנויטית, כתב העת של עלם אלפכר, מו"ל: המועצה הלאומית לתרבות, אמנות ומכתבים, 2007

הכותב סיכם במחקר שפורסם במועצה הלאומית לתרבות, לאמנויות ולספרות באמצעות מחקר של מודלים ספרותיים רבים ושונים בספרות הילדים העברית שהסופרים התכוונו לעצב את מוחם של ילדיהם, ורגשותיהם למטרה אחת, שהיא שנאת ערבים אלימות של ושותלים בהם מגיל צעיר, תוקפנות והפליה גזעית, המטרה הייתה הריסה ועיונות ולא אחווה ובנייה, ומטרת המחקר הייתה לעקוב אחר תקציר של מחשבה

ציונית עתיקה ועכשווית ויחסיה לספרות ואידיאולוגיה, והסופר הציג מודלים ספרותיים ערביים והשווה אותם לספרות העברית המופנית לילדים, הספרות העברית השתמשה במונח גויים ברוב היצירות הספרותיות, כך שהתמונה מושרשת בילד העברי שהערבים הם גויים וטמאים לא צריכים להיות מטופלים, ובין הנושאים שנדונו על ידי המחקר היה הילד העברי בין הספרות והתוקפנות, והשיח הספרותי של הילד באמצעות הצגת כמה סוגיות ונושאים שבהן דוגמאות מתקופת ההשכלה התחייה הציונית והתקופה לאחר קום המדינה .

המחקר הגיע למסקנה שספרות הילדים העברית היא ספרות מוכוונת שנאה וחסרת מאפייני יצירתיות אלא מאפייני ההדרכה מהממסד הצבאי והלובי הציוני הצליחו להנחיל מסרים ספציפיים בקרב ילדים יהודים וישראלים בכלל, והתאפיינו בשילוב בין החיים החברתיים לפוליטיים, כלכליים ואחרים.

יצירה ספרותית נוספת שעסקה בספרות של הילדים העברית ואנו מציגים אותה בקצרה ככותרות...

Zain Al- Abidin Mahmoud Hassan: Leah Goldberg's Poetry Between Theory and Practice, Wald Al - Rassat*
. Al - Sharqiya Magazine, Cairo University, 1984

Sanaa Abdel Latif: Popular Legend in Hebrew Children's Literature in Content and Stylistic Attributes, Journal *
. of the Faculty of Arts, Helwan University, 2003

תזות

* איימן אחמד עטיה: סיפורי ילדים אצל לאה גולדברג, מחקר אנליטי ביקורתי, עבודת מאסטר, פקולטה לשפות ותרבות, אוניברסיטת אל - אזהר, 2017

هواش البحث

אדם, מוחמד, הדרך לגברת הזקנה (רומן מתורגם) - הוצאת טויה ובית ההפצה 2016¹

פואד סולימאן אבו זוריק, ספרות ציונית ודעת קהל מטעה, איגוד הסופרים הערבים, דמשק, 2000 -²